

Таміла Яценко (Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ,
доктор педагогічних наук)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОВНО-СТИЛЬОВОГО АНАЛІЗУ В ПІДРУЧНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ УЧНІВ 11 КЛАСУ

Проблема вивчення мови художнього твору, його зображувально-виражальних засобів традиційно була предметом дослідження вчених-методистів. Свого часу Т. Бугайко та Ф. Бугайко надавали виняткового значення цьому питанню, вважали, що така робота забезпечує можливість глибокого розуміння ідейно-тематичного змісту твору, сприяє формуванню словникового запасу, вихованню естетичних смаків учнів [1, с. 104]. Є. Пасічник застерігав учителів-словесників від зведення аналізу мови художнього твору на уроках літератури лише до механічного називання поетичних засобів та розгляду тропів. Натомість акцентував на необхідності спрямовувати учнів на визначення ролі слова в розкритті ідеї твору, на те, що насамперед слово є виразником змісту, носієм емоційної інформації [3, с. 278]. Н. Волошина пропонувала мовно-стильовий підхід до аналізу художнього твору, акцентувала на тому, що художні засоби виразно передають ставлення автора до зображуваного, викликають в учнів-читачів певні відчуття й переживання [2, с. 64].

Дієвим чинником розвитку в учнів умінь виявляти мовно-стилістичну специфіку художнього твору, особливості індивідуального стилю його автора є дидактико-методичний потенціал підручника української літератури (рівень стандарту) для 11 класу (авторський колектив – А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, Г. Бійчук, В. Тищенко) [4]. Його концепцією передбачено, що пріоритетним завданням у процесі розгляду художнього твору є розкриття авторського задуму та аналіз способів його реалізації, серед яких важливе значення надається засобам художньої виразності твору. Для прикладу окреслимо особливості організації такої навчальної діяльності у процесі опрацювання в 11 класі теми «Літературний авангард». Під час

текстуального розгляду віршів Є. Плужника та оглядового – герметичної лірики В. Свідзинського рекомендується вивчати мову поетичних творів в органічному зв'язку з тими образами, думками й почуттями, які переживали поети та намагалися передати їх читачам, упливаючи цим на їхню почуттєво-вольову, емоційну сферу. Так, у рубриці «Художній світ поезії Є. Плужника» презентовано навчальний матеріал, що збагачує учнів предметними знаннями про різноманітні засоби художньої виразності у віршах «Вчись у природи творчого спокою...» та «Ніч... а човен – як срібний птах!...». Імпресіоністична картина осені, її символічний зміст виразності у «Вчись у природи творчого спокою...» розкриваються за допомогою порівняння «*як від озер, порослих осокою*»; епітети «*визнаних взірців*», «*творчого спокою*», «*дні вересневі*» створюють виразну картину осінньої пори, передають захоплення поета красою природи; риторичне запитання «*хто ж твоїй науці допоможе на певний шлях ступити з манівців?*» робить читача не пасивним спостерігачем осіннього пейзажу, а дає змогу розділити авторські емоції.

Система запитань до цього твору спонукає учнів подумати над тим, які почуття і роздуми пробуджує осіння пора в душі ліричного героя. Школярі повинні пояснити символічний зміст образу осені, назвати художні засоби, використані у вірші та розкрити їх значення. Для глибокого усвідомлення основного мотиву вірша пропонується прочитати риторичне запитання, яким завершується поезія та поміркувати чому воно є кульмінацією ліричного твору. Для з'ясування особистого ставлення учнів до прочитаного запропоновано запитання: «*А якою буде ваша відповідь на авторське запитання?*»

У процесі вивчення поезії Є. Плужника «Ніч... а човен – як срібний птах!...» учням пропонується схарактеризувати художні засоби використані в цьому вірші. Повноту їхньої відповіді забезпечуватиме навчальний матеріал підручника. Зокрема, наголошується, що за допомогою влучних метафоричних інверсійних виразів «*горять світи*», «*не спіши, не лети по саяних світах, Мій малий ненадійний човне!*» поет налаштовує читача осягнути свій життєвий шлях у складному

суперечливому світі, а порівняння «...човен – як срібний птах!» указує на свободу і незалежність, що є важливими для кожної людини.

Одним із варіантів роботи над мовою художніх творів може бути порівняння творів різних письменників на одну тему для виявлення особливостей авторської манери. Так, у рубриці «Читацькі діалоги» зазначається: *«Сподіваємося, що модерністська «поезія спокою» Є. Плужника може стати для вас поштовхом прочитати вірші В. Свідзинського – одного із митців Розстріляного відродження. Важливо, щоб ви помітили ідейну спорідненість лірики цих поетів».*

Із тексту підручника учні мають можливість дізнатися, що для герметичної поезії В. Свідзинського, як і для творів Є. Плужника, характерні багатозначність, екзистенційність, безсюжетність, абстрактність змісту та окремих образів, мотиви нещасливого кохання, туги, сугестивний ліризм, самозаглиблена рефлексія, лаконізм і виразні художні засоби. Школярам пропонується порівняти «поезію спокою» цих авторів, а також провести мистецькі паралелі для виявлення співзвучності лірики Є. Плужника, В. Свідзинського та пейзажів живописців-модерністів Ф. Кричевського, П. Нілуса і М. Бурачека, роздумуючи за допомогою яких засобів художньої виразності розкрита тема краси природи у різних видах мистецтва.

Отже, застосування в означеному підручнику прийомів мовно-стилістичного аналізу художнього твору сприятиме підвищенню рівня читацької компетентності учнів, зокрема вдосконаленню їхніх умінь визначати роль художніх засобів у створенні образів і художніх деталей, також розкритті ідейно-тематичного змісту твору та з'ясуванні особливостей індивідуального стилю його автора.

Література

1. **Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф.** Українська література в середній школі. Курс методики. Київ : Рад. школа, 1962. 390 с.
2. **Наукові основи** методики літератури: навч.-метод. посібник ; за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 244 с.
3. **Пасічник Є. А.** Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
4. **Українська література** (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ : Орion, 2019. 256 с.